

Gaziantep'in Deprem Geçmişi Üzerine Tarihî Bir İnceleme **A Historical Study of Gaziantep's Earthquake History**

Mehmet BİÇİCİ*

Murat DAĞ**

Öz

Gaziantep, Doğu Anadolu Fay Hattı ile Ölü Deniz Fay Sistemi'nin etkilediği bölgeler arasında yer almakta olup tarih boyunca birçok yıkıcı depreme maruz kalmıştır. Bu çalışmada, Gaziantep'i etkileyen depremler tarihî süreç içerisinde ele alınarak şehrin deprem tecrübesi incelenmiştir. Araştırmada tarihî deprem katalogları, Osmanlı arşiv belgeleri, döneme ait hatıratlardan ve gözlemci raporlarından yararlanılmıştır. Özellikle 1114 Maraş Depremi ile 1822 Halep-Antakya Depremi'nin Gaziantep üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak değerlendirilmiş, ayrıca Cumhuriyet döneminde meydana gelen depremler ile 6 Şubat 2023 Gaziantep ve Kahramanmaraş merkezli depremlerin yıkıcı ve toplumsal reflekslerinin benzerlikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu minvalde araştırma sonucunda, farklı dönemlerde meydana gelen depremlerin benzer sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir. Depremler nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, konutlar, ibadethaneler ve kamu yapıları zarar görmüş, Gaziantep Kalesi gibi önemli tarihî yapılar tahribata uğramıştır. Deprem sonrasında halkın önemli bir kısmının çadırlarda yaşamak zorunda kaldığı, göç hareketlerinin yaşandığı, ekonomik hayatın olumsuz etkilendiği ve salgın hastalıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Tarihî kaynaklar, depremlerin dönemin toplumları tarafından çoğu zaman ilahî bir ikaz veya toplumsal bozulmanın sonucu olarak değerlendirildiğini de göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Gaziantep'in deprem tarihini ortaya koymanın yanı sıra doğal afetlerin şehirlerin sosyal ve ekonomik yapıları üzerindeki etkilerini de değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, deprem, Gaziantep Kalesi, 1822 Depremi.

Abstract

Gaziantep is situated within the zone of influence of the East Anatolian Fault Zone and the Dead Sea Fault System, and has been subjected to numerous destructive earthquakes throughout history. This study examines the earthquake experience of Gaziantep by analyzing the seismic events that affected the city within a historical context. The research utilizes historical earthquake catalogs, Ottoman archival documents, contemporary memoirs, and eyewitness reports. In particular, the impacts of the 1114 Maraş Earthquake and the 1822 Aleppo-Antioch Earthquake on Gaziantep are evaluated in detail; furthermore, the similarities in the destructive nature and societal reflexes of the earthquakes that occurred during the Republican period and the February 6, 2023 Gaziantep and Kahramanmaraş-centered earthquakes are revealed. In this regard, the research finds that earthquakes occurring in different periods produced remarkably similar consequences. Due to these earthquakes, a vast number of people lost their lives, residential buildings, places of worship, and public structures were severely damaged, and major historical landmarks such as the Gaziantep Castle suffered significant degradation. In the aftermath of the disasters, it is observed that a major portion of the population was forced to live in tents, migration movements took place, economic life was adversely affected, and epidemic diseases emerged. Historical sources also indicate that earthquakes were often perceived by the societies of the period as divine warnings or the consequences of social degradation. In this respect, beyond outlining the seismic history of Gaziantep, this study evaluates the socioeconomic impacts of natural disasters on urban structures.

Keywords: Gaziantep, earthquake, Gaziantep castle, 1822 earthquake

* Doç. Dr. Mehmet Biçici, bicici@gantep.edu.tr, Orcid Id: [0000-0002-2011-1088](https://orcid.org/0000-0002-2011-1088)

** Doktora Öğrencisi, Murat Dağ, muratdagtc@gmail.com, Orcid Id: [0009-0004-4883-1978](https://orcid.org/0009-0004-4883-1978)

Bu çalışma, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) ile lisanslanmıştır. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Giriş

Tabii afetler içerisinde en büyük can ve mal kayıplarına yol açan depremler, tarih boyunca insanlığın karşılaştığı en yıkıcı felaketler arasında yer almıştır. Tarihî kaynaklar incelendiğinde, farklı dönemlerde meydana gelen depremlerin benzer sonuçlar doğurduğu; yerleşim yerlerinde ağır yıkımlara neden olduğu, toplumsal hayatı derinden etkilediği ve insanların bu afetler karşısında çoğu zaman çaresiz kaldığı görülmektedir.

Türkiye, Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Batı Anadolu Fay Sistemi olmak üzere üç önemli aktif tektonik kuşak üzerinde yer almaktadır. Bunlardan biri olan Doğu Anadolu Fay Hattı, Hatay'dan başlayarak Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya ve Elâzığ üzerinden Bingöl'e kadar uzanmakta, Karlıova'da Kuzey Anadolu Fay Hattı ile birleşmekte ve güneybatıda Ölü Deniz Fay Sistemi ile ilişki kurmaktadır. Yaklaşık 550 kilometre uzunluğundaki bu fay hattı, tarih boyunca çok sayıda yıkıcı depreme sahne olmuştur. Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunan Gaziantep ve çevresi de tarih boyunca çok sayıda yıkıcı depremden etkilenmiş, bu depremler şehrin fizikî, sosyal ve ekonomik yapısında derin izler bırakmıştır. (Habertürk, 2026), (Cumhuriyet, 2023). Bu durumun en yakın örneği, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Gaziantep ve Kahramanmaraş merkezli depremlerdir. Yerel saatle 04.17'de Sofalaca (Şehitkâmil/Gaziantep) yakınlarında meydana gelen ve moment magnitüdü (Mw) 7,7 olarak ölçülen deprem, Cumhuriyet tarihinin en büyük doğal afetlerinden biri olmuştur. Yaklaşık 5 kilometre odak derinliğine sahip olan ve sığ odaklı bir karakter taşıyan deprem, yalnızca Gaziantep'i değil, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerini kapsayan geniş bir coğrafyayı etkilemiştir. Aynı gün meydana gelen Ekinözü (Kahramanmaraş) merkezli Mw 7,6 büyüklüğündeki ikinci büyük deprem ise yıkımın boyutunu daha da artırmıştır. (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü [KRDAE], 2023)

Bunun yanı sıra, 20 Şubat 2023 tarihinde yerel saatle 20.04'te Büyükçat (Samandağ/Hatay) merkezli Ml 6,4 büyüklüğünde bir deprem daha meydana gelmiştir. Söz konusu depremler yalnızca Türkiye sınırları içerisinde değil; Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail ve Mısır'da da hissedilmiş, Doğu Akdeniz havzasının önemli bir bölümünü etkisi altına almıştır. Böylece Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde meydana gelen büyük depremlerin, geniş bir coğrafyada hissedilebilen ve milyonlarca insanı etkileyebilen bölgesel ölçekte afetler olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. (Yetkin & Kuyucu, 2024, s.106) Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde meydana gelen 6 Şubat 2023 depremleri, Gaziantep'in de aralarında bulunduğu 11 ili doğrudan etkilemiştir. Cumhuriyet tarihinin en büyük doğal afetlerinden biri olarak değerlendirilen bu depremler sonucunda resmi rakamlara göre, deprem nedeniyle 50.783 kişi hayatını kaybederken, 115.353 kişi yaralanmıştır. 37.984 binanın yıkıldığı raporlanmıştır (AFAD, 2023, s.ii). Büyük bir insani felakete dönüşen depremler, geniş bir coğrafyada ağır can kayıplarına, büyük çaplı yıkımlara ve ciddi ekonomik zararlara neden olmuştur.

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler, Gaziantep'in tarihsel süreçte karşılaştığı ilk büyük sismik felaket değildir. Tarihî ve jeolojik kaynaklar, şehrin geçmiş yüzyıllarda da benzer yıkıcı depremlerden etkilendiğini ve özellikle Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde gerçekleşen büyük ölçekli sismik hareketlerin dolaylı ve doğrudan sonuçlarını deneyimlediğini göstermektedir. Deprem katalogları ve tarihsel kayıtlar incelendiğinde, Doğu Anadolu Fay Zonu ve çevresinde yüzyıllar boyunca yüksek yıkıcılığa sahip depremlerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Merkez üsleri farklı bölgelerde konumlanmış olsa dahi bu sismik olayların Gaziantep yerleşim alanı üzerinde belirgin etkiler oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'nin tarihsel deprem katalogları da bölgeyi etkileyen sismik faaliyetlerin izlerinin M.Ö. dönemlere kadar uzandığını ortaya koymakta; bu durum Gaziantep'in deprem riski açısından tarihsel süreklilik gösteren bir coğrafi konumda bulunduğunu teyit etmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı; Gaziantep'in, tarihsel süreçte karşı karşıya kaldığı deprem hadiselerini kronolojik bir bütünlük içinde ortaya koymak, bu depremlerin şehrin fizikî, sosyo-ekonomik ve idarî yapısı üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini tarihi veriler ışığında analiz etmektir. Şehrin deprem geçmişinin somut verilerle ortaya konulması, hem bölgenin sismik risk sürekliliğinin anlaşılmasına hem de yerel tarih yazımındaki önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Belirlenen bu amaç doğrultusunda araştırmada, tarih araştırmalarının temel metodolojisi olan kaynak taraması ve tarihsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Çalışmanın yöntemsel çerçevesini; öncelikle dönemin birincil el kaynakları olan Osmanlı arşiv belgeleri, dönem tanıklıklarını içeren kronikler ve raporlar oluşturmaktadır. Elde edilen nitel veriler; sismoloji literatürü, tarihsel deprem katalogları ve modern jeolojik verilerle karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuştur. Kaynaklardan elde edilen veriler tasnif edilerek kronolojik ve tematik bir yaklaşımla tenkit edilmiş, böylece sismik olayların toplumsal ve mekânsal yansımaları objektif bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Tarihi Süreçte Gaziantep'i Etkileyen Depremler

Gaziantep yereli açısından bilinen en eski tarihsel kayıtlara göre, M.Ö. 131 yılında İslâhiye ve çevresinde meydana gelen şiddetli depremin, yalnızca bölgesel değil, Filistin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyayı etkilediği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, M.S. 128 yılına kadar farklı tarihlerde Antakya merkezli ve 8,0 ve üzeri büyüklüğe sahip olduğu değerlendirilen yıkıcı depremler, söz konusu bölgeyi derinden etkilemiş ve önemli can kayıplarına yol açmıştır. Aynı yıl içerisinde İslâhiye-Maraş hattında da büyük ölçekli bir depremin meydana geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte, merkez üssü Antakya ve Maraş olan bu yıkıcı depremler (Soysal vd., 1981, s. 30), Türkiye'nin tarihsel deprem kataloglarında yer almakta olup, söz konusu sismik olaylara ilişkin ayrıntılı bilgiler sınırlı olmakla birlikte; dönemin günlükleri, anı türü yazılı kaynaklar, Batılı misyon temsilcilerinin raporları ve Osmanlı arşiv belgeleri aracılığıyla kısmen takip edilebilmektedir.

Gaziantep ve çevresinde meydana gelen tarihsel depremlere dair en erken ayrıntılı verilere, Tarihçi Urfalı Mateos tarafından kaleme alınan Vekayi-Nâme (952-1136) ile Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) adlı eserler sayesinde ulaşmaktayız. Urfalı Mateos; 1114 senesinde Maraş, Antep, Urfa, Adıyaman, Raban, Adana ve Antalya gibi geniş bir coğrafyayı sarsan yıkıcı depremin detaylarını şu şekilde aktarmaktadır: *"Vaka şu suretle cereyan etti: Mareri ayının 12'sine tesadüf eden pazar günü Haç yortusunda korkunç bir nişane belirdi. Bunun gibi İlâhî gazap ne geçmişte ne de bizim zamanımızda görülmüş ve işitilmiş ve ne de kitaplarda okunmuştu. Derin bir uykuya dalmış bulunduğumuz bir sırada aniden müthiş bir gürültü koptu ve bütün dünya sarsıldı. Yeryüzü şiddetle titredi, kayalar yarıldı ve tepeler çatladı. Dağlarla tepeler şiddetle çınladı. Onlar canlı hayvanlar gibi ses çıkardılar. Dağların sesi, kulaklarda bir ordunun çıkardığı gürültüyü andırıyordu. Mahlûklar, Allah'ın gazabı altında şaşkın bir vaziyet içine düşmüş olup dalgalı bir deniz gibi titriyorlar ve çalkalanıyorlardı. Çünkü bütün ova ve dağlar sanki bakırdan imiş gibi çınladılar ve ağaçlar gibi sallandılar, insanlar ağır hastalar gibi inliyorlardı. Yeryüzünden, dehşete kapılmış ümitsiz bir firari gibi figan ve haykırış sesleri yükseliyordu. Bu sesler, zelzeleden sonra da geceleyin bir saat kadar işitiliyordu. Bu felâket esnasında herkes kendi hayatından ümidini kesti ve kıyamet gününün geldiğini zannetti. Çünkü tam bir kıyamet gününü andıran bir hal vardı. Gün pazar, makam "var" ve kamer de eksilmekte olduğundan, her şey kıyamet gününü andırıyordu. Bundan dolayı, herkes yeis içine düşmüş ve ölü haline gelmişti. O gece birçok şehir ve bölgeler harap oldu. Harap olan yerler kâmilten Franklara aitti. Diğer bölgelerde ve Müslümanlara ait*

bulunan yerlerde hiçbir zarar vukua gelmedi. O gece, Samusat, Hısmmansur, Keysun, Raban ve Maraş şehirleri harap oldu. Maraş'ın akıbeti o kadar feci olmuştur ki takriben 40,000 insan telef oldu. Bu, çok nüfuslu bir şehirdi ve bu felâketten hiç kimse kurtulamamıştı. Sis şehrinde de aynı şey vuku buldu ve sayısız insan öldü. Birçok manastır ve köy harap oldu ve on binlerce erkek ve kadın telef oldu.” (Urfalı Mateos, 2000, ss. 255–256). Müellif, söz konusu anlatısının yanı sıra kronolojisinde 1053, 1056, 1090 ve 1156 yıllarında bölgedeki yerleşim merkezlerinde ağır yıkımlara yol açan diğer sismik sarsıntılara da yer vermektedir. (Urfalı Mateos, 2000)

Osmanlı Dönemi Gaziantep Depremleri ve İdari Refleksler

Sismik hareketlilik Osmanlı idaresi döneminde de yıkıcı etkisini sürdürmüştür. Nitekim 22 Eylül 1666 tarihinde Halep merkezli yaşanan şiddetli deprem, yakın coğrafyayı da doğrudan sarsmıştır (Soysal vd., 1981, s. 44). Öte yandan dönemin arşiv belgeleri incelendiğinde; bu doğa olaylarının Gaziantep ölçeğinde yol açtığı yapısal hasarlar ile hem yerel bürokrasinin hem de tebaanın afet yönetimi karşısındaki reflekslerini ve pratiklerini izlemek mümkündür.. Örneğin 12 Ocak 1812 (H. 29-12-1226) tarihli bir belgede, 13 Aralık 1811 (H. 27 Zilkade 1226) tarihinde Halep merkezli bir depremin Gaziantep'i (Ayıntab) de etkilediğinden bahsedilmektedir. Bu belgede, deprem ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Târîhi 1226

Benîm vezirim

Pûsula da yazdıklarından sâbık yeniçeri efendisi Hamdî Efendiyi me'mûr ta'yîn eyleyesin

Şevketlû, kerametlû mehabetlû kudretlû veli nimetim efendim pâdişahım

Geçen mâh-ı Zi'l-ka'deti 'ş-şerîfenin yirmi yedinci gecesı bi-hikmetillahi Te'âla (Yüce Allah'ın hikmetiyle) Ayntab'da (Antep'te) dahi zelzele-i 'azîme vâki' olarak vâfir-i cevâmî' ve büyût (cami ve evlerin çoğu) ve sâ'ire münhedim ve harâb (yıkılmış) ve ahâleden dahi hayli nüfus telef ve helâk olduğı keyfiyâtı geçen gün vârid olan i'lâm ve mahzarda inhâ olunmuş olduğundan Haleb'de vukû' bulan zelzeleden nâşi vefât edenlerin tahrîr-i terekelerine me'mûr Kastamonu mütesellimi sâbık Mustafa Reşit Efendi kulları Haleb tarafının maslahatını bitirdikten sonra Ayntab'a gidip o tarafta vefât edenlerin terekelerini dahi tahrîr etmek üzere bi-'aynihi (kendisi) Halep için ısdâr olunan emr-i 'âli misülli bir kût'a emr-i 'âli ısdâr ile me'mûr kılınması istizânına dâ'ir şerh işretiyle evrâk-ı mezkûre hülâsası 'atebe-i 'ulyâ-yı cihân-bânilerine lede'l-'arz bâlâsına şeref-efzâ-yı sahîfe-i sudûr olan hatt-ı hümayun şevket-makrûn-ı şahânelerinde Haleb'te olan muhallefât-ı tahrîr ve tekmil olmak hayli vakte muhtacdır ve buna dahi hademededen ahar (başka) biri mübâşîr ta'yîn olunsun diye emr ü fermân buyrulmuş ve mûcibince keyfiyyet geçen gün havâss kulları beyninde bi'l-müzâkere hâtıra gelen kullarının esâmisi bir kût'a pusulaya terkîm ve hakipay-ı hümayun-ı mülûkânelerine 'arz ve takdîm kılınmış olmakla zikr olunan pûsulada muharrer kullarından birinin veyahud ahar bir münâsib bendelerinin intihâb ve ta'yîni husûsunda teveccühle idâre-i seniyye-i mülûkaneleri müte'allık olur ise me'mûriyetini hâvi iktizâ eden emr-i şerîfi ısdar ve ma'iyetine baş muhâsebeden bir nefer mücerred-i terfîk ve semâhatlu şeyhü'l-islâm efendi dâ'îlerinin ma'rîfetleriyle taraf-ı şer'den dahi bir nefer kâtib ta'yîn olunarak i'zam ve tesyâr kılınacağı muhât-ı 'ilm-i 'âlileri buyruldukta emr ü fermân şevketlû kerametlû mehabetlû kudretlû velî ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.” (BOA, HAT, 282-16803.)

İlgili vesikaya göre, afette hayatını kaybedenlerin mal varlıklarının belirlenmesi amacıyla, sabık Kastamonu mütesellimi Mustafa Reşit Efendi'nin maiyetindeki görevlilerin Halep'teki işlemlerini tamamlamalarının ardından Antep'e intikal etmeleri ve müteveffaların terekelerini

kayıt altına almaları emredilmiştir. Söz konusu arşiv kaydı, idari süreçlerin yanı sıra kronolojik bir tutarsızlığı da bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim ulusal tarihsel deprem katalogları incelendiğinde, 1811 yılında bölgede sismik bir faaliyete rastlanmamaktadır; buna karşın belgede zikredilen 27 Zilkade tarihi, kronolojideki 1822 depremi gelişmeleriyle birebir örtüşmektedir. Bu durum, incelenen idari belgede tarihsel açıdan maddi bir hata yapıldığı çıkarımını doğrulamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan bir başka belgeye göre de yukarıda bahsi geçen yıkıcı depremin 15 Ağustos 1822 tarihinde olabileceği muhtemeldir. Zira belgelerin içeriği ve olay döngüsü birbiri ile örtüşmektedir. 20.000 insanın vefat ettiği Halep merkezli bu deprem, Antakya, Antep, Kilis, İskenderun, Maraş, Lazkiye, Halep, Magosa ve Lübnan'ı derinden etkilemiş, hatta deprem ile birlikte bölgede tsunami meydana gelmiş ve şehirlerde ağır yıkımlara neden olmuştur. Deprem ile ilgili belgelere göre, depremin gerçekleştiği tarih 15 Ağustos 1822 (27 Zilkade 1237) gecesi verilirken, batılı kaynaklarda bu deprem, 13 Ağustos 1822 olarak kaydedilmiştir.

Öte yandan Osmanlı arşivlerindeki belgelere bakıldığında, bu depremin Gaziantep özeline etkileri açıkça görülmektedir (Güzelbey & Yetkin, 1970, ss. 121–122). Bu belgelerden biri olan ve Gaziantep (Ayıntab) Kalesi Kumandanı Seyyid Mehmed Emin ve kaledeki görevliler (dizdar, imam, kâtip, hazineदार, topçu), padişaha gönderilen raporda, 27 Zilkade 1237 gecesi yaşanan büyük depremde kalenin surlarının, burçlarının ve içindeki tüm evlerin tamamen yıkıldığı bildirilmektedir. Enkaz altında çok sayıda erkek, kadın ve çocuğun hayatını kaybettiğini veya yaralandığını belirten kale yönetimi, kalenin bu harap durumu karşısında devletin nasıl bir yol izleyeceğine dair padişahın emir ve talimatlarını beklediklerini ifade etmektedir. Belgenin tam metni ise şu şekildedir;

“Târîhi 1237

*Dergâh-ı felek-medâr ve bârgâh-ı gerdûn-ı iktidâr turâbına ‘arz-ı bende-i bi-mikdâr budur ki
Bu kulları bâ-berât-ı şerîf-i ‘âlişân idâre-i hizmet-i dizdârlığı ile me’mûr olduğum medîne-i*

‘Ayıntâb Kal’asının emr-i muhâfaza ve hidmet-i lâzimesinde tıbk-ı me’mûriyetim üzere mukîm olup be-kazaullahi te’âla ve bi-kadruhu işbu sene-i mübâreke mâh-ı Zi’l-ka’deti ‘ş-şerîfesinin yirmi yedinci gicesi belde-i mezbûre de vukû’a gelen zelzele-i ‘azîmeden kal’a-i mezkûre de dahi ziyâdesiyle vukû’a gelüb derûnunda olan büyût külliyyen münhezim ve altında kalan ahâlisinden niçe ricâl (erkek) ve nisâ (kadın) ve sıbyân (çocuklar) helâk ve mecruh (yaralı) ve nefs-i kal’anın (kalenin kendisi) burç ve bârûları (kale hisarları, duvarları) dahi münhezim (yıkılmış) ve harâbe olmakla bu bâbda irâde-i ‘aliyye ne gûnâ taalluk buyurulacağı için ifâde-i hâl lâzime-i gerdûn-ı çâkeranem olduğuna binâ’en vukû’-ı hâl pâye-i serîr-i a’lâya ‘arz ve i’lâm olundu bâki emr u fermân der-’adlındır.

Bende-i ‘Ali ser-bölük-ı kal’a

Bende-i Mehmed

Bende-i Hacı ‘Ali Tobcu-i kal’a

Bende-i Hüseyin Hazinedâr-ı kal’a

Bende-i Seyyid Ramazan kâtib-i kal’a-i mezbûr

Bende-i Mehmed Vesim imâm-ı kal’a-i mezbûr

Bende-i Seyyid Subhân Verdi kethüdâ-yı kal’a

Bende-i Seyyid Mehmed Emin dizdâr-ı kal’a-i ‘Ayntâb” (BOA, DH.MKT, 460-1)

Konuya ilişkin bir diğer arşiv vesikasında ise afetin, Zilkade ayının 27. gecesi saat iki buçuk sularında vuku bulduğu kayıtlıdır. Ancak bu ibare, çağdaş zaman ölçüm sistemindeki gece yarısı 02.30 tekabülüne işaret etmemektedir. Literatürde ezanî veya gurubî saat olarak da adlandırılan geleneksel alaturka saat sisteminde takvim günü güneşin batışı (gurub) ile başlamakta ve bir sonraki gün batımına kadar devam etmektedir. Bu sistemde, iki gün batımı arasında kalan 24 saatlik süre, 12'şer saatlik iki eşit zaman dilimine bölünerek hesaplanmaktadır. Güneşin batışı yıl içinde sürekli değiştiğinden saatlerin günbegün ayarlanması gerekir. Basit bir örnekle; 15 Ağustos 1822 tarihinde güneşin batışını yaklaşık saat 20.00 olarak kabul edersek üzerine ekleyeceğimiz iki buçuk saat ile depremin tahmini saatinin akşam 22.30 civarı olduğunu hesaplayabiliriz. (Ekin, 2007, ss. 35–36)

Bununla birlikte bahsi geçen belgede, Halep merkezli meydana gelen büyük depremde, Gaziantep'te meydana gelen büyük yıkım ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“Ayıntab kazâsından vârid olan evrâkın hulâsasıdır fî 20 M. Sene [12]38

Manzûrum olmuştur

İnhâ olunduğu vechle Şâm tertîbi külliyyen ‘afv olunsun lakin Haleb’de olan muhallefât tahrîr ve tekmîl olmak hayli vakte muhtâcdır buna dahi hademeden aher biri mübâşir ta’yîn olunsun.

Ayntâb Kazâsından Şâm canibine (yönüne) iki bin keyl dakik ve on beş bin keyl şa’ir ve iki bin re’s ağnâm mübâyâ’a ve irsâl olunması bâbında sudûr iden emr-i ‘âli vâsıl olmuş ise de geçen şehr-i Zi’l-ka’denin yirmi yedinci gecesi saat iki buçukta bi-hikmetillahi te’âla ‘Ayıntâb’da zelzele-i ‘azîme vâki’ olarak nice cevâmi’ (camiler) ve medâris (medreseler) ve büyût (evler) ve kale ve burç ve bârûları (kale duvarları) ve derûnunda (iç tarafında) olan hânelerin mecmû’ (hepsi) münhedim (yıkılmış) ve harâb ve ahâliden hayli nüfûs altlarında kalarak helâk ve niceleri mecruh (yaralı) olup baki kalan ebniye kâbil-i sükna (binalardan oturulabilecek olmadığı) olmadığından bi’l-cümle ahâli (ahalinin tamamı) çadırlar ile hâric-i beldeye çıkmış ve keza (bunun gibi) taşrada olan karyeler (köyler) dahi bütün harâb ve çok nüfûs ve hayvânât helâk olmuş olarak el-hâletü hazîhi (hâlâ) hareket-i zemîn (zemin hareketi) dahi münkatî’ (son bulmadığı, kesilmediği) olmadığından muzdarib ve mütehayyir (şaşmış) olduklarını ‘Ayntâb kâdısı i’lâm (bildirmek) ve ahâlisi mahzarlarında (dilekçelerin) tahrîr ve inhâ (yazar ve tebliğ ederler) ederler.

Zelzele-i merkûme vukû’uyla ‘Ayntâb Kal’asının münhedim ve harâb olduğu ifâdesini mübeyyen kal’a-i mezbûre dizdârı vesâ’ir zâbitanının memhûr ‘arzları 1kıt’a

Bundan akdem şark ordusuçün ‘Ayntâb’dan müretteb on bin re’s ağnâmın ordu-yı mezkûr defterdârı ma’rifetiyle gayr-ı ez mîri beheri onar gurûştan yüz bin gurûş bedele kat’ olunarak meblağ-ı mezbûru ve vâli-i memleketin mâl-ı mukâta’a vesâ’ir matlûbâtıçün dahi ‘ale’l-hesâb tertîb olunmuş olan yüz yirmi beş bin gurusu beyne’l-ahâli tevzî’ ve taksîm idüb tahsîline ihtimâm üzere iken balâda mezkûr zelzele-i ‘azîmenin vukû’yla mütehayyir ve perişân olduklarından ve zelzele vukû’ndan iki gün sonra Şâm cânibi için müretteb sâlifü’l-beyân dakik ve şa’ir ve ağnâmın mübâyâ’a ve irsâli bâbında sudûr iden emr-i şerîf vârid olmuş ise de el-hâletü hazîhi hareket-i zemîn münkatî’ olmayub ızdırâbları derece-i kemâlde olarak balâda mestûr mahzar ve i’lâmı takdîm eylediklerinden bahisle hallerine merhameten Şâm cânibi için matlûb olunan marrü’z-zikr dakik ve şa’ir ve ağnâmın ‘afv buyurulması niyâzında olduklarıyla ‘Ayıntab’ın müfti ve ‘ulemâsı ve mütesellim vesâ’ir vücûhu kapu kethüdâsı Necîb Efendi bendelerine meb’ûs kâğıdlarında tahrîr ederler

İşbu hulâsa meclis-i şurâda lede'l-kırâ'e vâkı'â 'Ayntâb ahâlisi zelzele sebebiyle perişân hâl olmuş olduklarından mukaddemce Haleb vesâ'ir zelzeleden hasâr-dîde olan mahallerin 'Akka ordusuna müretteb zahireleri bâ-irâde-i seniyye afv buyurulduğu misüllü 'Ayntâb'dan müretteb dakik ve şa'ir ve ağnâmları dahi hallerine merhameten 'afvı münâsib olacağı beyne'l-huzzâr yâd ü tezkâr olunmuş ve geçende Haleb'de vukû'bulan zelzeleden nâşi vefât edenlerin tahrîr-i terekelerine me'mûr Kastamoni mütesellimi sâbık Mustafa Reşîd Efendi kulları Haleb tarafının maslahatını bitirdikten sonra 'Ayıntab'a gidip ol tarafta vefât edenlerin terekelerini dahi tahrîr etmek üzere bi-'aynihi celb için ısdâr olunan emr-i 'âli ısdârıyla me'mûr kılınması husûsu [9]mütebâdir ... olmuş ise de ol bâbda ne vechle irâde-i mülûkâneleri müte'allik olur ise emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir." (BOA, HAT, 534-26272)

Belgeye göre, 15 Ağustos 1822 gecesi Halep merkezli şiddetli depremde; Gaziantep'te medreseler, evler ve tarihi Gaziantep Kalesi ağır zayıat almıştır. Bununla birlikte çok sayıda insan ve hayvan enkaz altında kalarak can vermiştir. Ayakta kalan binalar da oturamaz halde olduğundan ve artçı sarsıntılar yıkıcı bir şekilde devam ettiğinden halk çadırlarla şehir dışına kaçmıştır. Bu büyük felaketten önce, ordunun ve Şam bölgesinin ihtiyacı için Ayıntab halkından binlerce kile un, arpa, koyun ve yüksek miktarda vergi toplanması emredilmiştir; ancak depremle birlikte perişan olan şehrin müftüsü, uleması ve ileri gelenleri bu yükümlülüklerin kaldırılması için saraya yalvarmıştır. Konuyu görüşen Meclis-i Şûrâ, tıpkı daha önce Halep'e yapıldığı gibi, Ayıntab halkının da Şam'a göndermekle yükümlü olduğu tüm bu erzak ve hayvan vergisinden merhameten muaf tutulmasını uygun bulmuş, nitekim Padişah II. Mahmud da en üstteki onay yazısıyla bu affı tamamen onaylamıştır. Son olarak, depremde hayatını kaybedenlerin miras ve mallarının (terekelerinin) tespiti ve kaydedilmesi için de bölgeye özel bir memurun görevlendirilmesine (bir önceki belgede ismi geçen Kastamonu mütesellimi sâbık Mustafa Reşit Efendi) karar verilmiştir.

Öte yandan, deprem sırasında bölgede bulunan İngiliz konsolosu Edward Barker depremin 13 Ağustos 1822 tarihinde akşam saat 22.30'da gerçekleştiğini not düşerken (Ekin, 2007, s. 34.) Barker, bu depremin ardından oftalmi (göz iltihabı) isimli bulaşıcı bir endemik salgının meydana geldiğinden bahsederken, özellikle Antakya ve Halep'i etkileyen bu salgından dolayı bölgede birçok kişinin gözlerini kaybettiğini de aktarmaktadır. (Barker, 1876, s.164.)

1822 yılındaki sismik hareketlilik, bölge genelinde büyük bir yıkım dalgası uyandırmıştır. Afetin hemen ertesi günü kentsel durumu tespit etmek amacıyla sahada incelemelerde bulunan Halep Muhafızı Behram Paşa; toplumsal şok ve kaos atmosferi sebebiyle hasar gören alanların hassasiyetle tetkik edilemediğini, enkaz altında mahsur kalan müteveffaların sayısının ise henüz netleştirilemediğini esfle rapor etmektedir. Tarihsel kayıtlar; Halep, Antakya, Antep ve hinterlandını kapsayan bu afette asgari 20.000 kişinin hayatını kaybettiğini, bir o kadar tebaanın da yaralandığını veya malul kaldığını ortaya koymaktadır. Yapısal stokta binlerce konutun kullanılamaz hale geldiği süreçte, 5-6 kırsal yerleşim tamamen haritadan silinmiş; ana deprem ve artçı sarsıntıların kümülatif mali bilançosu hesaplanamaz boyutlara ulaşmıştır. Mevsimsel olarak yılın en sıcak periyoduna denk gelen bu krizde, defin işlemlerinin gecikmesi sonucu çevreye yayılan patojenler halk sağlığını tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Bu epidemiyolojik riske paralel olarak, Eylül ayında sıcaklıkların düşmesiyle birlikte sahada bu kez de akut bir kolera salgını baş göstermiştir (Ekin, 2007, s. 34). Gaziantep özelinde etki uyandıran bir diğer tarihsel sarsıntı ise 27 Mart 1902 tarihinde kaydedilmiştir. Söz konusu doğa olayı, toplumsal alanda ciddi bir infial ve panik dalgası yaratsa da kent merkezinde herhangi bir can veya mal kaybına yol açmamıştır.

Cumhuriyet Dönemi Gaziantep'te Sismik Olaylar

Gaziantep'in Cumhuriyet dönemi deprem geçmişi incelendiğinde ise kent sınırları dâhilindeki hareketliliğin devam ettiği görülmektedir. Nitekim 1971 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında vuku bulan sırasıyla Mw 5.5, 5.8, 4.6 büyüklüklerindeki deprem serisi neticesinde, Nurdağı ilçesine bağlı Gözlühöyük yerleşimindeki 18 konutta ağır hasar tespiti yapılmıştır. Benzer şekilde, 1978 senesinde kaydedilen 4.4 büyüklüğündeki bir diğer sismik aktivite ise İslahiye'nin Yeliburun mahallesinde yapısal zarara yol açarak 11 meskenin ağır hasar görmesine sebebiyet vermiştir. 1986 yılında içerisinde meydana gelen Mw 5.0 büyüklüğündeki depremde ise Şehitkâmil İlçesine bağlı; Üçgöze Mahallesinde 29 konut, Yeşilce Mahallesinde 1, Karadede Mahallesinde 1 konut ağır hasar görmüştür. 24 Ocak 2020 tarihinde meydana gelen Elazığ depreminde ise Gaziantep'te 1 konut yıkılmış, 14 konut da ağır hasar görmüştür. (Gaziantep AFAD, 2021)

Gaziantep'in, Cumhuriyet dönemi sismik kronolojisinin kent tarihi açısından en yıkıcı ve trajik zirvesini ise hiç şüphe yok ki 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Malatya, Adana, Elazığ, Kilis ve Osmaniye illerini de etkileyen (Salik Ata, 2023, s. 61). "Asrın Felaketi" olarak nitelendirilen ikiz depremler oluşturmaktadır. Yerel saatle 04.17'de Sofalaca (Şehitkâmil/Gaziantep) merkez üssünde gerçekleşen 7,7 büyüklüğündeki ilk deprem ile dokuz saat sonra meydana gelen Ekinözü (Kahramanmaraş) merkezli 7,6 büyüklüğündeki ikinci sarsıntı, Gaziantep'in modern ve tarihî dokusunu aynı anda sarsmıştır. Kentin Nurdağı ve İslahiye gibi fay zone üzerinde doğrudan konumlanan ilçelerinde yapısal hasar oranı yüzde 70'lerin üzerine çıkmış, binlerce mesken yerle bir olurken resmi kayıtlara göre şehir genelinde binlerce vatandaş enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir (AFAD, 2023). Bu büyük felaketin kentsel hafıza açısından en çarpıcı yönü, makalenin önceki bölümlerinde Osmanlı arşiv belgelerine (BOA, DH.MKT, 460-1) dayanarak ele aldığımız tarihsel tekerrürlerin 201 yıl sonra aynen sahnelenmiş olmasıdır. 15 Ağustos 1822 Halep-Antakya depreminde kentin en stratejik yapısı olan Gaziantep Kalesi'nin burçlarının, duvarlarının ve içindeki evlerin tamamen yıkıldığı (münhedim olduğu) dönemin kale idarecileri tarafından saraya rapor edilmiştir. 6 Şubat 2023 depremlerinde de tarihî kale neredeyse aynı yapısal zafiyetle tepki vermiş; merkez Şehitkâmil ilçesindeki kalenin doğu, güney ve güneydoğu kısımlarında bulunan burçlar ile çevre istinat duvarları tamamen yıkılarak asırlar sonra aynı trajik manzarayı ortaya çıkarmıştır (Yetkin & Kuyucu, 2024).

Sadece fizikî yıkım değil, afet sonrası gelişen toplumsal ve idari refleksler de tarihsel bir sürekliliğe işaret etmektedir. 1822 afetinde evleri yıkılan ve artçıların sürmesi sebebiyle çadırlarla şehir dışına kaçan ahali (BOA, HAT, 534-26272), 2023 depremlerinin ardından da stadyumları, meydanları ve parkları hızla çadır ve konteyner kentlere dönüştürerek aynı barınma refleksini göstermiştir. Ekonomik boyutta ise; 1822'de Ayıntab ulemasının talebiyle II. Mahmud'un Şam ordusu için toplanacak erzak ve hayvan vergilerini "merhameten afv" (iptal) etmesine benzer şekilde, 2023'te de modern devlet mekanizması bölgede "Mücbir Sebep" ilan ederek vergi yükümlülüklerini ötelemiş ve hibe destekleriyle kentsel ekonomik hayatın topyekûn çökmesini engellemeye çalışmıştır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).

Tüm bu tarihsel veriler, sismik kronolojiler ve arşiv kayıtları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Gaziantep'in gerek antik çağlarda gerek Osmanlı idaresi altında gerekse Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde sismik kırılganlığını sürekli olarak muhafaza ettiği görülmektedir. Bu süreçte depremlere verilen toplumsal reflekslerin de birbirine son derece yakın seyrettiği müşahade edilmektedir. Nitekim meydana gelen yıkıcı sarsıntılar karşısında halk, tarih boyunca bu afetleri sıklıkla ilahî bir ikaz veya toplumsal yozlaşmanın bir neticesi

olarak yorumlama eğilimi göstermiştir. Bu ilahî yorumlamanın yanı sıra; kentin yapısal stoku, nüfus hareketleri, sosyo-ekonomik dinamikleri ve idari organizasyonları her büyük depremle derinden sarsılmıştır. Buna karşın şehir, her yıkımın ardından benzer toplumsal savunma mekanizmaları, dayanışma pratikleri ve benzer devlet müdahaleleriyle hızla toparlanarak yeniden inşa sürecine girmeyi başarmıştır. Dolayısıyla Gaziantep'in sismik geçmişi, zaman içinde kaybolup gitmiş münferit afetler dizisi olmaktan ziyade; kentin mekânsal, kültürel ve toplumsal hafızasını şekillendiren, bugünün ve yarının afet yönetim politikalarına yön vermesi gereken yapısal bir sürekliliği ifade etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında incelenen tarihî veriler ve arşiv belgeleri, Gaziantep ve çevresinin tarih boyunca yüksek deprem riski taşıyan bir coğrafyada yer aldığını açıkça ortaya koymaktadır. M.Ö. 131 yılında kaydedilen ilk büyük depremlerden başlayarak 1114 Maraş Depremi, 1822 Halep-Antakya Depremi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerine kadar uzanan süreç, bölgenin yüzyıllardır benzer afetlerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu durum, Gaziantep'in deprem tarihinin münferit olaylardan değil, süreklilik arz eden doğal afetler zincirinden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada incelenen kaynaklar, farklı dönemlerde meydana gelen depremlerin yalnızca fizikî yıkımlara neden olmadığını, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve nüfus yapısını da derinden etkilediğini göstermektedir. Konutların, ibadethanelerin ve kamu yapılarının zarar görmesi, Gaziantep Kalesi gibi tarihî ve stratejik öneme sahip yapıların tahrip olması, halkın uzun süre çadırlarda yaşamak zorunda kalması, göç hareketleri, ekonomik durgunluk ve salgın hastalıklar, yüzyıllar boyunca tekrar eden ortak sonuçlar olarak dikkat çekmektedir. Bu yönüyle depremler, yalnızca jeolojik bir olay değil, toplumların yaşam biçimlerini, yerleşim düzenlerini ve şehirlerin gelişim süreçlerini etkileyen tarihî kırılma noktaları olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı arşiv belgeleri, yerel i'lâmlar ve yabancı gözlemci raporları gibi birincil kaynaklar, depremlerin toplum ve devlet üzerindeki etkilerini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle 1822 Halep-Antakya Depremi sonrasında Osmanlı yönetiminin bölge halkının vergi yükümlülüklerinde düzenlemelere gitmesi, zarar tespit çalışmalarını yürütmesi ve hayatını kaybeden kişilerin terekelerinin kayıt altına alınması amacıyla görevliler tayin etmesi, afet sonrasında devletin aldığı idari tedbirleri göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu belgeler, geçmişte afet yönetimi anlayışının ve devlet-toplum ilişkilerinin nasıl şekillendiğini ortaya koyan önemli veriler sunmaktadır.

Cumhuriyet döneminde meydana gelen depremler ve özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Gaziantep ve Kahramanmaraş merkezli depremler, tarihî kaynaklarda tasvir edilen birçok olgunun günümüzde de geçerliliğini koruduğunu göstermiştir. Can kayıpları, barınma sorunları, ekonomik kayıplar, göç hareketleri ve toplumsal etkiler bakımından geçmiş ile günümüz arasında dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Nitekim tarihî kaynaklarda anlatılan yıkım manzaraları, halkın geçici barınma alanlarına yönelmesi ve afet sonrasında ortaya çıkan sosyal sorunlar, günümüzde de farklı ölçülerde tekrar etmiştir.

Sonuç olarak Gaziantep'in deprem tarihi, doğal afetlerin şehirlerin fizikî dokusu, toplumsal yapısı ve ekonomik hayatı üzerindeki uzun vadeli etkilerini ortaya koyan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Geçmişte yaşanan deprem tecrübelerinin tarihî kaynaklar ışığında incelenmesi, yalnızca bölgenin afet geçmişini anlamaya katkı sağlamamakta; aynı zamanda günümüzde yürütülen afet risk azaltma politikalarına, kültürel mirasın korunmasına ve daha güvenli yerleşim alanlarının oluşturulmasına da önemli katkılar sunmaktadır. Bu nedenle tarihî deprem kayıtları, geçmişte aydınlatan belgeler olmanın ötesinde, geleceğe yönelik

planlama ve risk yönetimi çalışmalarında değerlendirilmesi gereken önemli bir bilgi kaynağı niteliğindedir.

Kaynaklar

AFAD. (2023). *06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) depremleri raporu*. Deprem ve Risk Azaltma Genel Müdürlüğü, Deprem Dairesi Başkanlığı.

Barker, E. (1876). *Syria and Egypt under the last five sultans of Turkey: Being experiences, during fifty years, of Mr. Consul-General Barker* (Cilt 2). Samuel Tinsley.

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (2023, 6 Şubat). *Gaziantep ili deprem değerlendirme raporu*.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. (t.y.). *Bâb-ı Âlî Evrak Odası Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi [DH.MKT]* (Dosya No: 460, Gömlek No: 1).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. (t.y.). *Hatt-ı Hümayûn [HAT]* (Dosya No: 282, Gömlek No: 16803).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. (t.y.). *Hatt-ı Hümayûn [HAT]* (Dosya No: 534, Gömlek No: 26272).

Cumhuriyet. (2023, 10 Mart). *Doğu Anadolu Fay Hattı nereden geçiyor? Doğu Anadolu Fay Hattı hangi şehirlerden geçiyor?* <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/dogu-anadolu-fay-hatti-nereden-geciyor-dogu-anadolu-fay-hatti-hangi-sehirlerden-geciyor-2048646>

Ekin, Ü. (2007). 1822 Halep-Antakya depremi ve bölgeye etkileri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (17), 29-50.

Gaziantep Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü. (2021). *Gaziantep il afet risk azaltma planı (İRAP)-2021*.

Güzebey, C. C. ve Yetkin, H. (1970). *Gaziantep şer'i mahkeme sicillerinden örnekler*. Gaziantep Kültür Derneği Yayınları.

Habertürk. (2026, 13 Nisan). *Türkiye fay hattı haritası 2026: AFAD ve MTA yenilenmiş diri fay hattı risk haritası ile fay hattı geçen iller ve ilçeler nereler?* <https://www.haberturk.com/turkiye-mta-diri-fay-hatti-haritasi-2026-afad-ve-mta-yenilenmis-diri-fay-hatti-risk-haritasi-ile-fay-hatti-gecen-iller-ve-ilceler-nereler-3876873>

Salik Ata, N. (2023). Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerinin kriz yönetimi bağlamında değerlendirilmesi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı), 59–77.

Soysal, H., Sipahioğlu, S., Kolçak, D. ve Altınok, Y. (1981). *Türkiye ve çevresinin tarihsel deprem kataloğu (M.Ö. 2100-M.S. 1900)*. TÜBİTAK Yayınları.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023, Şubat). *Hazine ve Maliye Bakanlığı olarak deprem felaketi sonrası attığımız adımlar* [Rapor]. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/02/Hazine-ve-Maliye-Bakanligi-Olarak-Deprem-Felaketi-Sonrasi-Attigimiz-Adimlar.pdf>

Urfalı Mateos. (2000). *Urfalı Mateos vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136-1162)* (H. D. Andreasyan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yetkin Cansunar, G. ve Kuyucu, F. (2024). Gaziantep, Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında Gaziantep tarihi kent dokusunda oluşan deprem hasarlarının değerlendirilmesi. *Tasarım Kuram*, 20(42), 104-123. <https://doi.org/10.59215/tasarikuram.dti434>

Expanded Summary

Earthquakes have been among the most destructive natural disasters throughout human history, causing extensive loss of life, material destruction, and long-term social and economic disruptions. Located at the intersection of major tectonic structures, Türkiye is one of the most seismically active countries in the world. The East Anatolian Fault Zone, the North Anatolian Fault Zone, and the Western Anatolian Fault System constitute the country's principal active fault networks. Gaziantep (historically Ayıntab), situated within the influence zone of both the East Anatolian Fault Zone and the Dead Sea Fault System, occupies a particularly vulnerable geographical position. Throughout history, the city and its surrounding region have repeatedly experienced destructive earthquakes that have shaped not only the physical landscape but also the social, economic, and administrative development of the region. This study examines the historical earthquakes that affected Gaziantep from antiquity to the present day and evaluates their consequences through historical and modern sources.

The research is based on a broad range of primary and secondary materials, including historical earthquake catalogues, Ottoman archival documents, chronicles, local records, diplomatic reports, eyewitness accounts, and modern seismological studies. By comparing historical narratives with documentary evidence, the study seeks to reconstruct the effects of earthquakes on urban life, public administration, economic structures, and social organization. Furthermore, it aims to identify recurring patterns in the consequences of major earthquakes and to reveal the continuity of disaster experiences across different historical periods.

Historical evidence indicates that Gaziantep and its surrounding region have been exposed to destructive earthquakes since antiquity. The earliest known records suggest that an earthquake occurring in 131 BC affected İslahiye and neighboring settlements, with its effects reportedly extending as far as Palestine. During the Roman and Byzantine periods, a series of major earthquakes centered around Antioch repeatedly impacted southeastern Anatolia. Although information regarding these early events is limited, available evidence demonstrates that the region has long been characterized by significant earthquake activity.

More detailed information emerges during the medieval period. The Chronicle of Matthew of Edessa and the continuation written by Priest Grigor provide valuable descriptions of the Great Maraş Earthquake of 1114. According to these accounts, the earthquake caused widespread destruction across southeastern Anatolia. Cities such as Maraş, Raban, Keysun, and Samsat suffered severe damage, while thousands of people lost their lives beneath collapsed structures. These narratives also reveal how medieval societies interpreted

earthquakes through religious and apocalyptic frameworks, often viewing them as manifestations of divine punishment or warnings of impending catastrophe.

Among the earthquakes affecting Gaziantep during the Ottoman period, the Aleppo–Antioch Earthquake of 13 August 1822 occupies a central place in the historical record. Archival documents provide detailed information regarding both the destruction and the governmental response to the disaster. The earthquake severely damaged residential neighborhoods, mosques, madrasas, and public buildings throughout the city and surrounding districts. One of the most significant consequences was the destruction of Gaziantep Castle, one of the city's most important historical landmarks. Contemporary reports indicate that large sections of the fortress walls, towers, and internal structures collapsed during the disaster.

The effects of the earthquake extended far beyond physical destruction. Continuous aftershocks forced many residents to abandon their homes and seek refuge in temporary tent settlements established outside the city. Ottoman archival documents reveal that local authorities and community leaders petitioned the central government for assistance. In response, the Ottoman administration introduced various relief measures, including tax exemptions and financial support. Officials were also assigned to conduct inheritance registrations and property assessments for those who had died in the disaster. These measures demonstrate the efforts of the Ottoman state to maintain administrative order and support affected communities during a period of crisis.

The study also highlights the secondary humanitarian consequences of major earthquakes. Contemporary observers reported disease outbreaks following the 1822 earthquake, resulting from poor sanitary conditions, overcrowded shelters, and environmental contamination caused by collapsed structures. Such evidence demonstrates that earthquakes frequently generated long-term public health challenges in addition to immediate structural damage.

Although Gaziantep experienced several moderate earthquakes during the twentieth century, the most devastating modern disaster occurred on 6 February 2023. The Mw 7.7 earthquake centered near Sofalaca (Şehitkâmil/Gaziantep), followed by a Mw 7.6 earthquake centered in Ekinözü (Kahramanmaraş), caused one of the largest natural disasters in modern Turkish history. The earthquake sequence affected eleven provinces directly, resulted in tens of thousands of deaths, and caused extensive destruction across southeastern Türkiye and northern Syria. Historic structures, including Gaziantep Castle, once again suffered severe damage, demonstrating the continued vulnerability of both urban settlements and cultural heritage sites.

The findings reveal remarkable continuity in the consequences of major earthquakes across different historical periods. Structural collapse, population displacement, temporary sheltering in tent settlements, economic disruption, disease outbreaks, and government intervention appear repeatedly in historical and contemporary accounts. While interpretations of earthquakes have evolved from religious explanations to scientific analyses, the social and economic vulnerabilities associated with major earthquakes have remained largely unchanged.

In conclusion, the history of earthquakes in Gaziantep demonstrates that natural disasters have played a significant role in shaping the city's historical development. Historical records provide valuable evidence not only for understanding past disasters but also for informing contemporary policies concerning disaster preparedness, risk reduction, urban planning, and

the preservation of cultural heritage. Integrating historical experience with modern scientific knowledge can contribute to more effective disaster management strategies and enhance the resilience of urban communities against future earthquakes.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma insan ya da hayvan verisi içermediğinden etik kurul onayı uygulanmamıştır.

Yazar Katkı Beyanı

Literatür tarama ve analiz: M. Dağ

Yazım & Düzenleme: M. Biçici

Son okuma: M. Dağ

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Açık Erişim ve Telif Hakkı

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) lisansı altında açık erişimlidir.